

כט. בעניין מדבר שקר תרחק

כללי לשקר, ואילו לפי בית הלל לא נאמר איסור "מדבר שקר תרחק" אלא לדיינים בלבד, ולא ביחס לכל אדם. ב. לדעת כולם קיים איסור לשקר, אלא שיסוד המחלוקת הוא האם האיסור נאמר ביחס לכל דבר שקר, כדעת בית שמאי, או שמא האיסור הוא דווקא כאשר דברי השקר גורמים לנזק. ג. לדעת הכל האיסור לשקר נאמר רק כאשר השקר גורם לנזק, אלא שנחלקו האם דברי שבח שאינם מדויקים גורמים תועלת או דוקא נזק.

ב

החובה להתרחק מדבר שקר מפורשת בתורה בפרשת משפטים: לא תטה משפט אביונך בריבו. מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע. ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג, ו-ח). האיסור בתורה נוגע לדיינים, ועם הציווי לא להטות משפט ולא לקחת שוחד, קיימת חובה להתרחק מדברי שקר. לכן נחלקו הפרשנים כיצד יש לפרש את היקפו של האיסור. האבן עזרא (שם, ז) הבין שלא נאמר האיסור אלא לדיינים בלבד: "מדבר שקר - עם הדיין ידבר, שלא ידין דין שקר, וכמוהו צדק צדק תרדוף". כיוצא בזה כתב גם הרשב"ם: "מדבר שקר תרחק - אם נראה בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן תרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל...". אבל הספורנו הבין כנראה שהאיסור הוא איסור כללי לכל אדם, ולא דווקא לדיינים: "מדבר שקר תרחק - מכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם

א

גרסינן בגמרא, ריש פרק שני דכתובות (דף טז ע"ב)

תנו רבנן: כיצד מוקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן בית שמאי לבית הלל: הרי שהיתה חגיגת או סומא, אומרים לה כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה: 'מדבר שקר תרחק', אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

הגמרא מציגה כאן את מחלוקתם של בית הלל ובית שמאי, ביחס לדרך הראויה בה יש לשמח חתן וכלה. לדעת בית שמאי יש לדבוק במידת האמת, ולא לומר דברים שאינם מדויקים, ולעומתם סבורים בית הלל שיש להתפשר במידת האמת ובלבד שיגרום הדבר נחת רוח לכלה. כנימוק לדעתם, מביאים בית שמאי פסוק מפורש אשר ממנו הם מסיקים שאל לו לאדם להוציא מפיו דיבור שאיננו אמיתי: "מדבר שקר תרחק".

מדבריהם של בית שמאי, ניתן להסיק שלדעתם ישנו איסור עשה לומר דבר שקר ואיסור זה נלמד מהפסוק: "מדבר שקר תרחק". מדברי התשובה של בית הלל, לא ניתן להסיק מהי עמדתם ביחס לגדר האיסור. על פי דברי הראשונים הראה שניתן להעלות שלוש הבנות שונות בהבנת מחלוקתם של בית הלל ובית שמאי: א. לדעת בית שמאי קיים איסור

ז"ל: 'הוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר'.¹

במקביל למחלוקת זו בפשט הפסוקים, נחלקו הראשונים ביחס לגדריו ההלכתיים של האיסור. המקור העיקרי בש"ס שבו מבוארים האיסורים שנובעים מפסוק זה, הוא דברי הגמרא בשבועות (דף ל ע"ב):

תנו רבנן: מנין לדיין שלא יעשה סניגרון לדבריו, תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'. ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו, ת"ל: 'מדבר שקר תרחק'. מנין לדיין שיודע לחבירו שהוא גזול, וכן עד שיודע בחבירו שהוא גזול, מנין שלא יצטרף עמו, תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'. מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה, שלא יאמר: הואיל והעדים מעידין, אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים? תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'... מנין לשנים שבאו לדין, אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה, שאומרין לו: לבוש כמותו או הלבשהו כמותך, תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'...

בגמרא מובאות שתיים עשרה דוגמאות שבהם נאמר האיסור "מדבר שקר תרחק", וכולם דוגמאות ששייכות לבית הדין. לכן יש לשאול האם האיסור נאמר דווקא ביחס לבית הדין, או שהוא איסור כללי על כל שקר שגורם נזק או הפסד לאדם אחר, אלא שבדרך כלל מקרים של שקר שכרוך בנזק הוא לפני הדיינים אך האיסור אינו לבית דין דווקא.

1 האסמכתא שמביא הספורנו לדבריו אמנם לקוחה מתוך דברי חז"ל במסכת אבות, שנאמרו ביחס לדיינים דווקא, אך הספורנו עצמו לא מזכיר את העובדה שהציווי מוגבל דווקא לדיינים.

מפסקי הרמב"ם נראה כי לדעתו איסור "מדבר שקר תרחק" איננו איסור כללי אלא נאמר ביחס לדיינים בלבד. הרמב"ם פסק² את כל הדוגמאות שמובאות בגמרא, וביחס לכל אחת ואחת הזכיר גם את הפסוק "מדבר שקר תרחק". יוצאת מן הכלל היא הלכה אחת (הלכות סנהדרין פכ"א, ה"ב):

שני בעלי דינין שהיה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזויין, אומר למכובד או הלבישהו כמותך עד שתדון עמו או לבוש כמותו עד שתהיו שוין, אחר כך תעמדו בדין.

אף שבגמרא נאמר במפורש שזה נלמד מהפסוק "מדבר שקר תרחק". הרמב"ם לא הביא את הפסוק, ונראה שהרמב"ם הסתמך בהלכה זו על הדברים שכתב בהלכה הקודמת (הלכה א'):

מצות עשה לשפוט השופט בצדק שנאמר בצדק תשפוט עמיתך, אי זהו צדק המשפט זו השויית שני בעלי דינין בכל דבר, לא יהא אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך, ולא יסביר פנים לאחד וידבר לו רכות וירע פניו לאחר וידבר לו קשות.

בהלכה זו ציין הרמב"ם את הפסוק שממנו למדים שיש לערוך משפט צודק וישר, ולא לעוות את הדין: "בצדק תשפוט עמיתך". לכן בהלכה הבאה, כשהביא את הדין שיהיו שני בעלי הדין לבושין בשווה, לא הביא פסוק. הרמב"ם כנראה הבין שהציווי "מדבר שקר תרחק" הוא הרחבה של "בצדק תשפוט עמיתך". אלא שהציווי לשפוט בצדק נאמר רק

2 הלכות טוען ונטען: פט"ז, הלכה י; הלכות סנהדרין: פכ"א, הלכה ז; פכ"ב, הלכה ב, ג, י; פכ"ד, הלכה ג; הלכות עדות: פי"ז, הלכה י.

אין מקבלות פני שכנה: כת ליצים, וכת חניפים, וכת שקרים, וכת מספרי לשון הרע... כת שקרים, דכתיב: 'דובר שקרים לא יכון לנגד עיני'...". גם מדברי הרמב"ם וגם מדברי הגמרא, לא ניתן להסיק שיש איסור לשקר. וכן לא נראה שמדובר כאן על איסור דאורייתא, אלא על דין דרבנן בלבד, שלא ירגיל את עצמו בדברי שקר, ולא יהיה אדם שמורגל בדברי חלקות ופיתוי ואין תוכו כבדו.

איסור נוסף המוכח ברמב"ם בהלכות דעות (שם), הוא האיסור לגנוב דעת הבריות:

...ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשר נבילה במקום בשר שחוטה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה, ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו, ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

איסור זה אמנם שייך בחלקו לאיסור לשקר, אך שונה ממנו. כפי שמוכח מהדוגמאות שמביא הרמב"ם, לא כל שקר נכלל בו, וכן ישנם דברים שאינם שקרים שנאסרו מחמת גניבת דעת הבריות. על כל פנים, מכך שאלו הם האיסורים היחידים שהזכיר הרמב"ם בהקשר זה, ניתן לדייק שאין איסור כללי לומר דבר שאינו נכון. נמצאנו למדים, אם כך, שלשיטת הרמב"ם איסור מדבר שקר תרחק נאמר רק ביחס לדיינים, ולא כאיסור כללי. כראיה לשיטת הרמב"ם ניתן לראות בדברי הגמרא בבבא מציעא (דף כג ע"ב): "דאמר רב יהודה אמר

לדיינים, הציווי להתרחק משקר כולל גם עדים, בעלי דין, וכדומה.

מכאן ניתן להסיק שדעת הרמב"ם שהחוב להתרחק מדבר שקר הוא באיסור שנאמר לדיין. לא מדובר באיסור נפרד של שקר, אלא שייך לתהליך הדיון בבית הדין. לכן הרמב"ם לא הזכיר את הפסוק מדבר שקר תרחק, משום שבהלכה הקודמת הביא את הפסוק: "בצדק תשפוט עמיתך", שכן ציווי זה כולל בתוכו גם את החובה להתרחק מדבר שקר בבית הדין. ואמנם, אם נעיין ברמב"ם, נראה שלדעתו אין כלל איסור לשקר שלא במסגרת עריכת משפט. המקומות שבהם מזכיר הרמב"ם את הפסוק: "מדבר שקר תרחק", הם בהלכות סנהדרין (שבע פעמים), עדות (פי"ז, ה"ו) והלכות טוען ונטען (פט"ז, ה"י). לעומת זאת, לא מצינו שהרמב"ם הזכיר את הפסוק ביחס לאמירת שקר שלא בבית דין.

הבנה זו בשיטת הרמב"ם מיישבת את זה שהרמב"ם לא מנה את המצווה להתרחק מדבר שקר במנין המצוות שלו.³ על פי מה שהעלינו בשיטתו, הדבר מובן: לדעת הרמב"ם, כאמור, לא מדובר במצווה עצמאית, אלא חלק מהציווי הכללי לשפוט משפט צדק.

אמנם, כדי להבין את שיטת הרמב"ם באופן מלא, יש להזכיר גם את דבריו בהלכות דעות (פ"ב, ה"ו): "אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כבדו והענין שבלב הוא הדבר שבפה". ומקור דבריו במסכת סוטה (דף לב ע"א): "אמר רבי ירמיה בר אבא, ארבע כיתות

3 כפי שנראה להלן, מוני מצוות אחרים מנו את הציווי להתרחק משקר כאחת מתרי"ג מצוות. ועיין לקמן בשיטת הסמ"ג.

על פי שיטת הרמב"ם ניתן להבין את האפשרות הראשונה בהבנת מחלוקתם של בית הלל ובית שמאי: בית שמאי סוברים שאיסור מדבר שקר תרחק נאמר לא רק ביחס לדיינים, ולכן גם ביחס לשאלה: 'כיצד מרקדין לפני הכלה' יש להקפיד שלא לשקר. לעומתם, לבית הלל האיסור שייך רק ביחס לדיינים, ואין איסור מן התורה לשקר מחוץ לבית הדין. נראה שכהבנה זו במחלוקת בין בית הלל ובית שמאי, מוכח במסכת כלה רבתי (פרק ט' ה"א):

כיצד מרקדין לפני כלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו בית שמאי לבית הלל: לדבריהם, הרי שהיתה חגיגת או סומא, אומרין לה כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה 'מדבר שקר תרחק'? אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריהם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בפניו או יגננו בפניו? הוי אומר ישבחנו בפניו, לפיכך בית הלל אומרים תהא דעת אדם מעורבת עם הבריות. ובית הלל, נמי ליכא הכא נאה במעשיה?! דילמא נאה מבתי אבות וחסידה במעשיה, דאחזוקי בבישותא לא מחזקינן. ובית שמאי, מי כתיב 'משקר תרחק'? 'מדבר' - אפילו סתם. ובית הלל - כי קאמר רחמנא 'מדבר שקר תרחק', משום 'ונקי וצדיק אל תהרג', הא לקומי שפיר דמי.⁶

שלא מדובר כאן על איסור ממשי, אלא על ההנהגה הטובה והראויה לתלמידי חכמים. אלא שיתכן שפירוש "הא לקומי שפיר דמי", הוא שהאיסור לשקר נאמר כל זמן שהוא גורם לנזק, ולא כאשר הוא נעשה כדי להועיל. לפי הבנה זו, קיים איסור לשקר גם שלא בדיינים, אך דווקא כאשר השקר גורם לנזק. כפי שנראה להלן, זוהי בדיוק שיטתו של הסמ"ג.

שמואל: בהני תלת מיילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא ובאושפיוזא. מאי נפקא מינה, אמר מר זוטרא: לאהדורי ליה אבידתא בטביעות עינא". לכאורה, אין מקום לשאלת הגמרא מאי נפקא מינה, שהרי נפקא מינא הלכתית לעצם הדין שבשלושת הדברים הללו יש היתר לשקר. מכך שהגמרא אמרה נפקא מינה לענין החזרת אבידה ניתן להסיק שגם בדברים אחרים אין איסור לשקר, ועל כן חידושו של שמואל הוא רק בכך שבשלושת הדברים הללו בלבד תלמידי חכמים נוהגים לשנות באופן מעשי.⁴ לפי זה עולה שעיקר איסור לשקר הוא בבית הדין, שבו האיסור לשקר נובע מהחובה לשפוט משפט צדק.⁵

4 אמנם, מדברי הרי"ף (דף יג. בדפי הרי"ף) עולה שאכן כוונת הגמרא היא לומר שבשלושה דברים אלו קיים היתר לשקר. הרי"ף מחלק בין שינוי מפני השלום שביחס אליו נאמר שיש מצוה לשנות, לבין שלושת הדברים המנויים בגמרא שלגביהם יש רשות לשנות, אך לא מצוה. כיוצא בכך נראה שהבינו התוספות (דף כג ע"ב ד"ה באושפיוזא), שכן לדעתם שלושת הדברים המנויים בגמרא כלולים בכלל ההיתר של שינוי מפני השלום.

5 אמנם, ראייה זו היא בעייתית, שכן ביחס לתלמידי חכמים אף הרמב"ם מודה שקיים לגביהם איסור לשקר: "תלמיד חכם לא יהא... ולא ישנה בדבורו, ולא יוסיף ולא יגרע אלא בדברי שלום וכיוצא בהן, כללו של דבר אינו מדבר אלא בדברי חכמה או בגמילות חסדים וכיוצא בהן, ולא יספר עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו או אחותו או בתו" (הלכות דעות, פ"ה, ה"ז). ואם כן, שבה הקושיא מדוע לא אמרה הגמרא, שהנפקא מינא מדברי שמואל היא, שרק בג' דברים אלו מותר לתלמיד חכם לשקר, בניגוד לשאר דברים שבהם אסור לתלמידי חכמים לשקר. אלא שיתכן שניתן להסיק מההקשר שבו נפסקו הדברים ברמב"ם,

ומכאן, שלדעת בית הלל האיסור מדבר שקר תרחק נאמר רק ביחס לדיינים, וכפי שהעלנו בשיטת הרמב"ם.

ג

כפי שהובא לעיל, הרמב"ם, לא מנה את הציווי "מדבר שקר תרחק" במנין המצוות. לעומת זאת, הסמ"ג מנה את הציווי הזה במצווה ונפרדת (מצווה קז). לאחר שהוא מביא דוגמאות לשקר מדברי הגמרא בשבועות, מזכיר הסמ"ג את הדין של כיצד מרקדין לפני הכלה (סמ"ג, מצווה קז):

...אמנם מותר לשנות בדבר השלום ולערב דעתו עם דעת הבריות.. כיצד מרקדין לפני הכלה.. בית הלל אומרים כלה נאה וחסודה.

דבריו של הסמ"ג טעונים הסבר שהרי לאחר שהביא את הדרשות שנאמרו בגמרא שכולן קשורות לדיינים ולבית דין, הוצרך הסמ"ג לכתוב שיותר לשנות מפני השלום באמירות שאין להם כל קשר למשפט ולהכרעת דין, ומדבריו נראה שמעיקר הדין גם דברים אלו כלולים באיסור לשקר.

נראה, שמקור דבריו של הסמ"ג הם בדברי היראים (סימן רל"ה):

מדבר שקר תרחק. צוה יוצרינו בפרשת ואלה המשפטים: "מדבר שקר תרחק" חייב להתרחק, אבל שקר שיוכל לדי חבירו נזק וצריך לתת לב בזה הענין שיוכל לבוא שקרו לדי היזק. ומקצת פירשו רז"ל בשבועות פרק שבועת העדות, דתנו רבנן: מניין לדיין שלא יעשה סיניגוריא לדבריו, תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'... וכל יראי ה' יתנו לב להתרחק שיוכל לבא לידי רעה. ואם יאמר:

7 נראה שיש כאן טעות בגירסה, וצ"ל: שיוכל לבוא.

לא חשבתי שיבא הדבר לרעה, דבר המסור ללב, לכך נאמר ויראת מאלהיך. אבל שקר שאינו בא לידי רעה, לא הזהירה תורה עליו, דדבר למד מענינו שברשע רע לבריות הכתוב מדבר, דכתיב: "מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע".

מדברים אלו של היראים ניתן להסיק שלדעתו האיסור לשקר אינו מוגבל לדיינים בלבד. הדיינים שהובאו בגמרא בשבועות אינם מגדירים את האיסור, אלא דוגמאות בלבד לשקרים שיוכלים להסב נזק לזולת. לפי היראים גדרו של שקר האסור הוא כל שקר שעלול לגרום לנזק, גם כאשר השקר אינו קשור לבית דין. שיטה זו היא מקור דברי הסמ"ג שלא צמצם את איסור מדבר שקר תרחק לבית דין דווקא.

על פי שיטה זו יש להבין שמחלוקתם של בית הלל ובית שמאי איננה קשורה לשאלה האם יש איסור שקר שלא בדיינים, כפי שהעלינו בשיטת הרמב"ם. לפי הסמ"ג יש לומר שלדעת כולם יש איסור באמירת שקר, אלא שבית הלל מצמצמים את האיסור רק לשקר שעלול לגרום נזק,⁸ ואילו לפי בית שמאי אסור לשקר גם כאשר השקר לא גורם כל נזק.

היראים עצמו, מבאר באופן אחר את מחלוקתם של בית הלל ובית שמאי בסוגייתנו:

8 על פי דברינו יוצא שבמקרה של כלה, אין צורך להשתמש בהיתר של דרכי שלום שכן מלכתחילה אין כלל איסור לשקר כאשר לא נגרם נזק. צריך לומר, אם כך, שהסמ"ג נזקק למתיר של דרכי שלום כדי להנצל מאיסור הדרבנן של 'כת שקרים' (ראה לעיל).

שלדעתו יש איסור באמירת דבר שקר, אף כאשר הוא לא גורם לנזק: "ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו, פירוש דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום מדבר שקר תרחק". העולה מדבריו הוא שכל ההיתר באמירת דברים שאינם מדויקים לכלה הוא מפני דרכי שלום. אילמלא ההיתר של דרכי שלום, הרי שאמירת השקר הייתה נאסרת מדין "מדבר שקר תרחק", וזאת למרות ששקר זה איננו גורם נזק.⁹ כפי שמשמע בריטב"א שיש איסור גם באמירת שקר שאינו גורם נזק, אומר בעל ספר חרדים באופן מפורש: (פרק ד', מצוה כ"ו) "מצות עשה לדבר אמת אפילו במילי דעלמא דליכא בהו דררא דמונא, שנאמר 'מדבר שקר תרחק'". לדעת החרדים, יש איסור כללי על אמירת שקרים, ללא תלות בהקשר ובמטרתו של השקר.¹⁰

ביסוס לדבריו של החרדים, ניתן להביא מדבריו של המרדכי (סוף מועד קטן, סי' תתקלג): "מי שמת לו מת ולא נודע לו, אין חובה שיאמרו לו, ואפילו באביו ואימו... מיהו

9 מדברי התוספות בסוגייתנו (ד"ה ישבחנו) עולה שגם לשיטת בית שמאי אין ליישם את האיסור של 'מדבר שקר תרחק' בסוגייתנו, אלא שלדעתם לא היה לחז"ל לתקן תקנה כללית שמחייבת לומר דבר שקר.

10 החרדים מסתמך שם בהמשך דבריו על דבריו של בעל 'זוהר הרקיע' (סי' נט). אמנם, הבנתו של החרדים את שיטת הזוהר הרקיע, כאילו גם לדעתו ישנו איסור לומר שקר ואף כשאינו גורם נזק, איננה מוכרחת כלל ועיקר. התשב"ץ מביא כהוכחה לאיסור לשקר את דרשת הגמרא (בי"מ מט.) ביחס לפסוק 'הן צדק': שיהא הן שלך צדק ולאן שלך צדק. ההקשר של דרשה זו בגמרא הוא ביחס למקרה מובהק של נזק ממוני, ומכאן ניתן היה לדייק שלדעת התשב"ץ האיסור לשקר מוגבל דווקא למקרים של דררא דמונא.

והא דתניא בכתובות: 'כיצד מרקדין לפני הכלה, בית שמאי אומרים: כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה'... ההיא יש בו רעה לבריות כדברי בית שמאי, שנראה כגונב דעת הבעל.

לדבריו, גם בית שמאי מסכימים שיש לצמצם את האיסור לומר דבר שקר רק במקרים שבהם השקר גורם או עלול לגרום לנזק, אלא שלדעתם דברי שבח הנאמרים לכלה שאינם אמת, גורמים לנזק ולא לתועלת. מסברא, קשה להבין מה הנזק שיכול להיגרם לחתן או לכלה מכך? כנראה שלדעתו יש גניבת דעת בזה מחשש למפח נפש בעתיד. על כל פנים, לדעתו בית הלל ובית שמאי כלל לא נחלקו ביחס לגדריו של האיסור לשקר, ולדעת שניהם האיסור קיים רק בשקר הכרוך בנזק. מחלוקתם לגבי כלה היא האם יש נזק בדברים או שאין נזק

אם כן יש שלשה אופנים שבהם ניתן לבאר את מחלוקתם של בית הלל ובית שמאי בסוגייתנו: ייתכן שזוהי מחלוקת עקרונית האם קיים איסור שקר מחוץ לבית דין. מאידך, ייתכן שכולם מסכימים שאיסור כזה אכן קיים, אלא שנחלקו האם יש האיסור הוא דוקא במקרים בהם השקר עלול לגרום לנזק. לפי האפשרות האחרונה שמשמע מדברי היראים, לדעת כולם רק שקר שעלול לגרום לנזק הוא זה שנאסר, ובית שמאי ובית הלל נחלקו רק לגבי שקר לפני הכלה, אם הוא גורם נזק או לא.

ד

העולה מדברי הראשונים שלהלכה אין איסור לומר דבר שקר כאשר השקר איננו גורם לנזק. אך נראה, שמדברי הריטב"א בסוגייתנו (כתובות דף יז ע"א ד"ה ישבחנו) ניתן לדייק

וחסודה אף על פי שאינו כן. ואמרו מותר
 לשנות בדברי שלום...
אמנם, אין הכרח לומר שיש כאן מחלוקת שכן
 רבינו יונה עוסק במקרה שבו המשק
 מתכוון לגרום נזק לזולת,¹¹ ובמקרה כזה ייתכן
 שאף הסמ"ג מודה שלא התירו לשנות מפני
 דרכי שלום.

אם שואל עליו - אין לו לשקר ולומר: 'חי הוא',
 שנאמר: 'מדבר שקר תרחק'". המרדכי עוסק
 במקרה של שקר שאיננו קשור לנושא ממוני,
 וחרף זאת הוא מזכיר את איסור "מדבר שקר
 תרחק". אמנם, ייתכן שהמרדכי סובר שהאיסור
 הוא רק משום שלדעתו גרימת צער לזולת,
 מקבילה ואולי אף חמורה יותר מאשר גרימת
 נזק ממוני. אם נאמר כך, הרי שגם המרדכי יודה
 שאין איסור לומר דבר שקר כאשר הדבר לא
 גורם לנזק כלשהו, רגשי או ממוני, לזולת.

גם בדבריו של רבינו יונה בספרו שערי תשובה
 (שער ג', סי' קעח-קפו), משמע שיש חילוק
 בין שקר שגורם נזק לבין שקר שאין בו אלא
 פיטומי מילי בעלמא. רבינו יונה מונה תשעה
 סוגים שונים של שקר, כאשר רק הסוג הראשון
 שבו יש גם הפסד ממוני נאסר מדאורייתא, ואילו
 כל שאר הסוגים שאינם כרוכים בנזק ממוני
 אסורים רק מדרבנן. חידוש נוסף שמצוי בדבריו
 הוא ביחס לגדרי ההיתר לשנות מפני השלום:
 בעוד שלפי הסמ"ג ההיתר לשנות מפני השלום
 נאמר גם ביחס לשקרים שיש בהם כדי לגרום
 נזק, לדעת רבינו יונה ההיתר מצומצם רק
 לשקרים שבהם המשקר לא מתכוון לגרום נזק:

המשקר בספור הדברים אשר שמע ומחליף
 קצתם במתכוין, ואין לו תועלת בשקריו ולא
 הפסד לזולתו, אבל כה משפטו מאהבתו
 שקר... ופעמים שהוא בודה מלבו ספור
 הדברים כולו. והאיש הזה יקל ענשו מצד
 אחד, על כי אין הפסד לאיש בשקריו
 ופחזותו, אבל גדול מאד ענשו בעז פניו
 ואהבת השקר... וזה החלק התירוהו לקיים
 מצות ודרישת טובה ושלום. ואמרו כי מותר
 לשבח הכלה לפני החתן ולאמר שהיא נאה

11 יסוד דומה עולה בתשובתו המפורסמת של הרב
 פיינשטיין שלפיה אבל שיושב שבעה יכול
 להשתתף בחתונת בנו שכן מקרה זה איננו חשוב
 פחות מאשר הפסד ממוני שהתירו חז"ל לקום
 מהשבעה בעבורו.